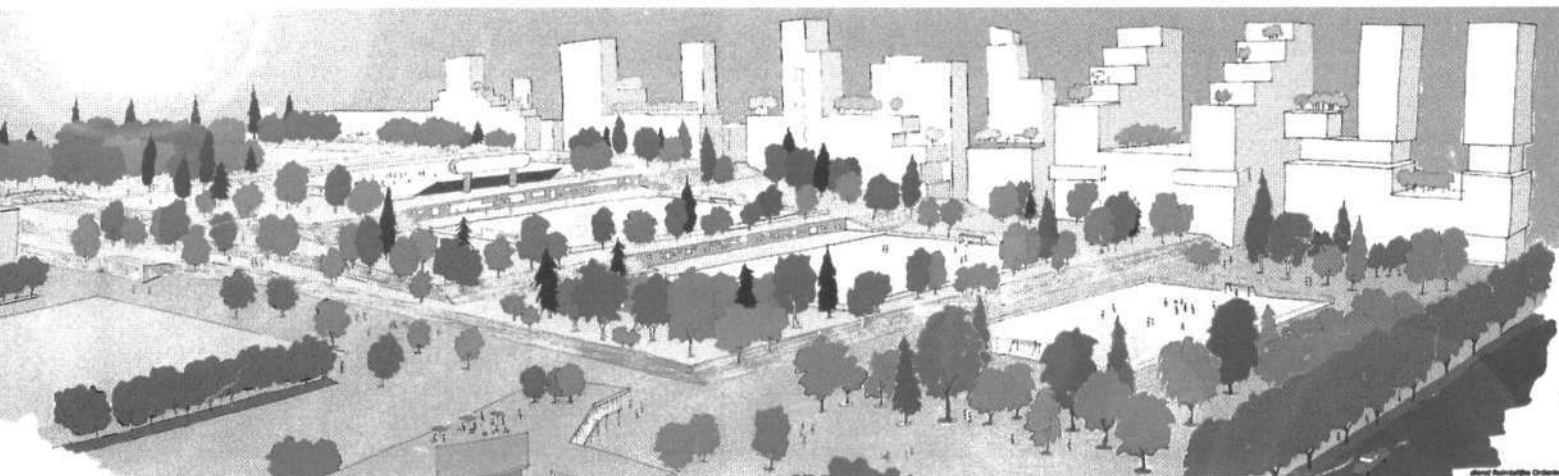

De stad: kerngebied voor de

De stad is in de eerste plaats het optimale biotoop van de soort Mens. In de stad komt deze soort in de hoogste dichtheden voor. Maar in de schaduw van de Mens, in de talrijke leefgebieden waarin de stad valt onder te verdelen, leven vele andere organismen. Het samenspel tussen de dominante soort Mens en die vele duizenden andere soorten maakt de stad een van de boeiendste en spannendste natuurgebieden van Nederland. Om dat zo te houden of zelfs te versterken is vooral creativiteit nodig. De eerste aanzetten zijn er.

Natuurgebied

In Groot-Amsterdam, dat zijn de stad Amsterdam en zijn directe aangrenzende omgeving, vinden 34 soorten zoogdieren een plek en 60 soorten vissen. Er zijn 1106 soorten paddenstoelen gevonden, waarvan 200 van de Rode Lijst. De broedvogellijst telt 141 soorten, waarvan er 34 op de Rode Lijst staan (Melchers & Timmermans, 1991; Melchers & Daalder, 1996; Chrispijn et al., 1999). Als je alleen naar de cijfertjes kijkt is dit Groot-Amsterdam met zijn oppervlak van 400 vierkante kilometer een natuurgebied van groot belang. Deze cijfers verdienen enige nuancering. Veel soorten, vooral de zeldzame, leiden een kwijnend bestaan in stadsrandgebieden die voortdurend bedreigd worden door woningbouw of wegeaanleg. Maar de Buidelmees,

Remco Daalder

Kwak, Zomertaling en de eenzame Das zijn er, ze tellen mee.

Stadsnatuur is op allerlei manieren te ordenen en is inmiddels op allerlei manieren geordend. Kenmerkend zijn de vele gezichten van stadsnatuur en de dynamiek ervan. De vele gezichten komen tot uiting in de aan bebouwing gebonden Gierzwaluw aan de ene kant, de Blauwborsten en Buidelmezen van de moerassen aan de Diemerzeedijk en in het westelijk havengebied aan de andere kant. Bij de dynamiek kan je denken aan de plotselinge opmars van Meerkoet en Fuut richting centrum in de jaren tachtig en de in aantal toenemende roofvogels in de jaren negentig. Eind zeventiger jaren broedden er nauwelijks watervogels in de grachten en waren broedende roofvogels in de hele regio op de vingers van een hand te tellen. En nu, in 2000: honderden broedende Futen en Meerkoeten binnen de grachtengordel, broedende Sperwers in bijna alle stadsparken en in een gesloten huizenblok aan de Herengracht. Denk bij dynamiek ook aan de pioniersoorten die razendsnel opduiken waar het onderhoud van straat of brug even achterwege blijft. Simpele straatplanten als Kompasla, Bijvoet en Kruiptje slaan dan onmiddellijk toe, wrikken de boel uit elkaar waarna Haagbeuk, Es en Vlier het slopen van het metselwerk overnemen. Ook opspuitterreinen kennen vaak kortstondig een bloeiend natuurleven. Op de zandvlakte die de

nieuwe woonwijk IJburg moet gaan worden broedden in 2000 450 paar Visdiefjes en 400 paar Kokmeeuwen, terwijl 3 paar Zwartkopmeeuwen hun broedpogingen voortijdig staakten.

Functies

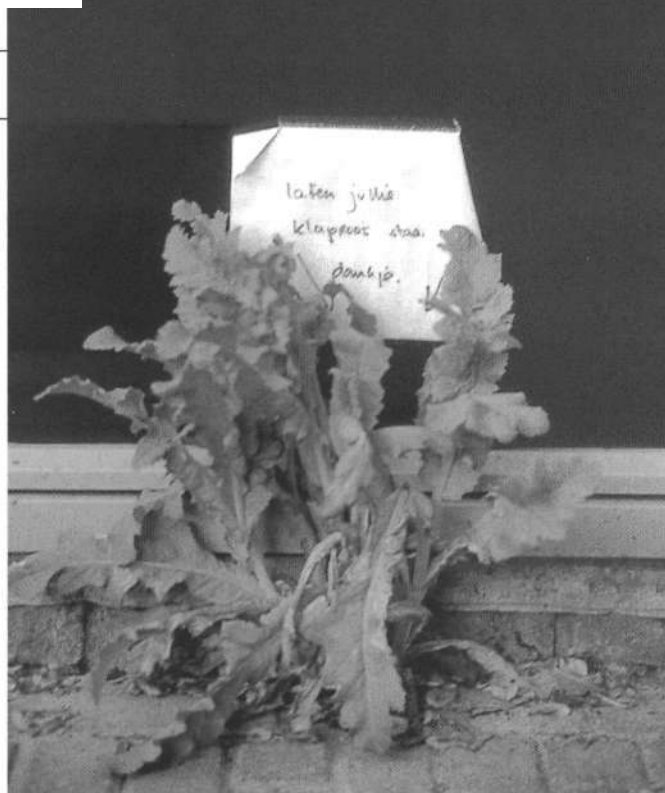
Stadsnatuur is vaak opportunistisch, brutaal en onvoorspelbaar. Stadsnatuur is ook onmisbaar voor een stad, vooral als die stad enig formaat heeft. De belangrijkste functie van stadsnatuur ligt in de belevingswaarde voor de menselijke stadsbewoners (van den Berg & de Vries, dit nummer). Uiteraard heeft stadsnatuur ook nut voor de kwaliteit van het stedelijke leefmilieu (bijvoorbeeld stofopvang door bomen) en heeft stadsnatuur ook bestaansrecht op zichzelf (denk aan die 34 Rode Lijst-vogelsoorten in Amsterdam). Maar vooral aan de belevingswaarde zal stadsnatuur zijn bestaansrecht steeds blijven ontleen.

De belevingswaarde van stadsnatuur heeft ook weer vele gezichten. Allereerst is daar het omgevingsgroen. De bomen in de straat, het plantsoentje en de sloot om de hoek, het trapveldje. De groene aankleding van de straat herinnert je aan de loop der seizoenen en stelt je biologische klok bij. In elk Amsterdams bewonersonderzoek staat woonomgevingsgroen vlakbij het huis stevast bovenaan in de lijst met wensen, zelfs nog boven de parkeerplaats.

De parken in de stad bieden een rustig tegenwicht voor het drukke stedelijke leven. Ondanks het massale bezoek aan parken ervaart de stadsbewoner ze als oases van rust en ruimte. Voor veel mensen is vooral de decorfunctie van die parken belangrijk: een groene ruimte om in te

Het ontwerp van de Zuidas in Amsterdam voorziet in parken en sportvelden bovenop ondergrondse winkelcentra en parkeer-garages, en in ruime mogelijkheden voor daktuinen (tek.: dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam).

Stadsnatuur heeft vaak een spontaan karakter (foto: Niek Bosch).

mens

sporten, te picknicken of te flaneren. Een park wordt echter waardevoller naarmate men er meer dieren en planten kan zien. Zelfs de meest doorgewinterde nachtbraker kan weken later nog vertellen over die ontmoeting met een Egel of Eekhoorn in het Vondelpark. Vleermuizen en Bosuilen kunnen rekenen op de enthousiaste aandacht van de populaire lokale TV-zender.

De stadsrandgebieden bieden intensere natuurbeleving. Veenweiden, het rivierenlandschap van de Amstel en moerasgebieden bieden geheimzinnigheid, vergezichten en de mogelijkheid bijzondere planten en dieren te zien, zoals orchideeën en Lepelaars. Je kan er de stad even helemaal vergeten.

Totaalpakket nodig

Woonomgevingsgroen, parken en stadsrandgebieden bieden tezamen een totaalpakket aan groenbeleving waarvan geen onderdeel gemist kan worden. Het een kan het ander niet vervangen.

Het woonomgevingsgroen is elke dag nodig, om je prettig te voelen in je eigen straat en wijk. Het park gebruik je voor het ommetje even tussendoor in het weekeinde of 's avonds, of om vrienden te ontmoeten. De stadsranden zijn nodig voor de langere tochten waarop je je even helemaal los van de stad kan voelen. Wijzen naar de duinen of het Gooi voor laatstgenoemde recreatievorm is niet aan de orde. De mobiliteit van minder draagkrachtige stadsbewoners neemt alleen maar af. Daarnaast hebben die natuurgebieden verder weg geen binding met de stad. In het veenweidegebied van Amster-

dam-Noord (Waterland) of langs de Amstel ben je even helemaal los van de stad, je voelt je midden in de natuur, maar tegelijk zie je in de verte de stad liggen. Deze gebieden hebben een binding met de stad. De natuurbeleving in deze gebieden versterkt de binding en betrokkenheid van de stadsbewoner met zijn stad. Het belang van die binding voor de sociale samenhang in de stad is groot.

Harde stadsranden

Woonomgevingsgroen, parken en stadsrandnatuur zijn alledrie hard nodig. Dat heeft twee belangrijke consequenties.

Ten eerste moet de grens tussen stad en ommeland zo hard mogelijk zijn. De natuurgebieden in de stadsrand moeten hun natuurbelevingsfunctie zo goed mogelijk kunnen vervullen. Je kan je in die gebieden alleen "helemaal buiten de stad" voelen als het contrast met de stad zo scherp mogelijk is. Verweving van stad en ommeland levert al snel een compromislandschap op dat vlees nog vis is en in elk geval niet de gewenste "echte" natuurbeleving biedt. Daarom moeten stadsrandinvloeden worden vermeden. Geen sluipende particuliere woningbouw (die later dan weer gelegaliseerd wordt), geen rommelige autosloperijen. Ook het verplaatsen van sportvelden of volkstuinten vanuit de stad naar de stadsrand of "nieuwe landgoederen in het groen" kunnen bijdragen aan het vervagen van de grens tussen stad en ommeland. Daar moet dus zeer voorzichtig mee worden omgesprongen. Om verschillende vormen van natuurbeleving te kunnen bieden is differentiatie tussen de stadsrandgebieden

belangrijk. Niet overal hetzelfde, maar bijvoorbeeld veenweide in noord (Waterland), bos in het westen (Amsterdamse Bos), een rivierbegeleidend landschap in zuid (de Amsteloevers).

Creatief ontwerpen

De tweede consequentie is dat compact bouwen in zijn meest gebruikte vorm geen oplossing is voor het ruimtegebrek in de stad. Compact bouwen gaat steeds ten koste van woonomgevingsgroen of parken en ook die zijn nodig.

De oplossing moet worden gezocht in meervoudig ruimtegebruik en in creatief ontwerpen; en liefst in een combinatie van beiden.

Meervoudig ruimtegebruik is het zoveel mogelijk combineren van functies op zo weinig mogelijk ruimte. Wat stadsnatuur betreft is bijvoorbeeld een hele wereld te winnen op de daken van de stad. Uit een hoog gebouw bekeken is de stadse huizenzee een grauwe, stenige wereld waar alleen een enkele Zwarte roodstaart van profiteert. Er zijn echter legio mogelijkheden voor de aanleg van daktuinen, mosdaken of nog spectaculairder vormen van groene architectuur. Denk aan het Hundertwasserhaus in hartje Wenen, waar bomen ontspringen in raamkozijnen en zich langs de gevels omhoogworstelen en waar ook de bewoners van de hoogste etages hun tuintje hebben. Het Hundertwasserhaus ziet er van veraf uit als een sprookjesbos en dient ook als woonomgevingsgroen voor de mensen die in de buurt ervan wonen. Het is het levende bewijs van de kunstmatigheid van de scheiding tussen rood en groen. Ook de Nederlandse inzending voor Expo 2000 te Hannover is een mooi voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik. Een park op een tussenverdieping in een hoog gebouw, het zo broodnodige woonomgevingsgroen kan ook de hoogte in! Overigens is in de dichtbevolkte Amsterdamse Jordaan een echte daktuinencultuur aan het ontstaan, waarbij bewoners elkaar met fraaie tuinen de loef af proberen te steken. Ook de creatieve particulier kan dus zijn steentje bijdragen.

Een ander voorbeeld van creatief denken is de planvorming over de Zuidas. Bij dit uiterst ambitieuze nieuwbouwproject met hoge kantoren en woningbouw rond het station Zuid/World Trade Center wordt zorgvuldig nagedacht over de mogelijkheden voor stadsnatuur en over het combineren van allerlei functies. De

In het Hundertwasserhaus in Wenen ontspringen bomen in de gevel en zijn alle mogelijkheden voor daktuinen benut. Het geeft de straat een groene indruk zonder dat het ruimte kost (foto: Marieke Ohm).

Ook particulieren dragen hun steentje bij aan het stadsgroen. In de Amsterdamse buurt De Jordaan is een hele daktuinencultuur ontstaan (foto: Niek Bosch).

ontwerpers van de dienst Ruimtelijke Ordening denken aan sportvelden en parken bovenop ondergrondse winkelcentra en parkeergarages. Over creatief omgaan met water door het maken van natuurvriendelijke retentievijvers op verschillende hoogten op daken van kantoren en de begane grond. Aan het inrichten van daken als broedplaatsen voor Visdieven en Scholeksters. Aan nestkasten voor Slechtvalken en aan een heel scala van daktuinen en hangende tuinen. Men

introduceerde voor dit denken de term Ecologische Hoogstructuur.

Meervoudig ruimtegebruik

Steden nemen vooral in het westen van het land een belangrijk deel van het oppervlak in. Steden zijn de optimale biotoop voor de soort Mens en dienen optimaal ingericht te blijven om aan de wensen van de soort Mens te blijven voldoen. Bij die optimale inrichting horen alle beschikbare groenstructuren: van woon-

omgevingsgroen tot natuur in de stadsrand. Planten en dieren dragen bij aan de beleavingswaarde van die groenstructuren. Om alle natuurbeleving binnen de gemeentegrenzen te kunnen bieden is het nodig om de grenzen tussen stad en ommeland hard te houden en te voorkomen dat de stadsbewoners nog verder verwijderd raken van dat ommeland. Tegelijk moet in de stad creatief worden omgegaan met de beschikbare ruimte om de wensen voor wonen, werken en voor groen te kunnen honoreren. Het denken over meervoudig ruimtegebruik staat nog maar in de kinderschoenen. Een alliantie tussen stadsecologen, stedenbouwkundigen en ontwerpers is nodig om dit denken tot volle bloei te laten komen. De vertegenwoordigers van deze disciplines moeten de samenwerking zoeken en met elkaar meedenken (zie kader 1). In de dienst Ruimtelijke Ordening van Amsterdam zijn de stadsecologen met ontwerpers en tekenaars samengebracht in het planteam Openbare Ruimte, Groen en Stadsecologie. Dat biedt goede mogelijkheden voor samenwerking.

Literatuur

Chrispijn, R. e.a., 1999. Champignons in de Jordaan. Schuijt & Co, Haarlem.

Melchers, M. & R. Daalder, 1996. Sijsjes en drijfsijsjes, de vogels van Amsterdam. Schuijt & Co, Haarlem.

Melchers, M. & G. Timmermans, 1991. Haring in het IJ, de verborgen dierenwereld van Amsterdam. Schuijt & Co, Haarlem.

Summary

The city: a human habitat

In cities the most dominant species is the human being. But there are far more species, who live in cities, even species of the dutch Red List! So cities are in fact very interesting nature areas. And it is our duty to keep them well. For inhabitants three types of 'green' are important: 'green' that surrounds their homes, the public parks in the city and the larger, open areas around the city. Each type has its own use and characteristics and can not be replaced by another type. To maintain minimum-amounts of all three types it is necessary to make the border between the city and its surrounding natural landscape as sharp as possible. In the city itself multiple use of the space for combinations of functions is necessary. Creativity in architecture may open lots of new space for city-nature on rooftops and facades of buildings!

Drs. R. Daalder
dRO-Amsterdam
Postbus 2758
1000 CT Amsterdam
email: ddr@dro.amsterdam.nl

Kader 1

Werkgroep Stedelijke Ecologie

Landschappers, waaronder landschapsecologen, krijgen steeds meer belangstelling voor het stedelijke landschap. De Werkgemeenschap Landschapsecologisch Onderzoek (WLO) heeft daarom op 11 oktober 2000 de Werkgroep Stedelijke Ecologie

(WSE) opgericht. Deze Werkgroep richt zich op het verbeteren van de mogelijkheden voor het ontwikkelen van natuur in en om de stad, binnen de bijzondere context van de stedelijke omgeving; zij wil daartoe kennis en ideeën over de ecologie van het stedelijke landschap genereren, uitwisselen, operationaliseren en verspreiden in concrete pro-

ducten. Zo organiseert de Werkgroep jaarlijks een project rond een maatschappelijk en wetenschappelijk relevant thema. Naast projecten met een jaarlijkse cyclus kunnen kortlopende activiteiten worden uitgevoerd, afhankelijk van vraag en aanbod.
Inl.: Mw. N. Gijsen, secretaris
WLO, tel. 0317-477986,
email: wlo@alterra.wag-ur.nl